

PREDAREA DREPTULUI BISERICESC ÎN CADRUL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI UNIVERSITAR CLUJEAN PÂNĂ LA INSTAURAREA COMUNISMULUI

RĂZVAN PERȘA

Abstract:

Following the unification of Romania in 1918, the theological academic landscape underwent significant transformations, particularly with the introduction of Canon Law as a subject within the university curriculum. This development fostered a reevaluation of the relationship between State and Church. As the sole subject with theological content in the state university system, Canon Law maintained an inter-confessional nature. In the context of Cluj university education, Canon Law was taught at both the Faculty of Law of the University of Cluj and the Theological Institute, which later evolved into the Romanian Orthodox Theological Academy of Cluj. Subsequently, due to the persistent efforts of Bishop Nicolae Ivan, the Theological Institute of Cluj was established on October 1, 1924, under the auspices of the Bishopric of Cluj. In addition to the financial challenges associated with such an undertaking, the Bishop of Cluj was tasked with assembling a university teaching staff that could support the cultural, theological, and spiritual aspects of the project. Within the Faculty of Law and the Faculty of Theology, distinguished interwar-period academics such as Petre Poruțiu, Vasile Sava, Valeriu Moldovan, and Iacob Lazăr were professors of Canon Law.

Keywords: *Canon Law, Faculty of Law, Orthodox Academy, Petre Poruțiu, Vasile Sava, Valeriu Moldovan, Iacob Lazăr.*

Preliminarii

Dezvoltarea sistemului academic în România întregită, după actul unificator de la 1918, a reprezentat momentul apariției disciplinei dreptului bisericesc în curricula universitară și, prin aceasta, reconsiderarea relațiilor dintre stat și Biserică. Dreptul bisericesc a fost singura disciplină cu conți-

nut teologic care a fost inclusă în sistemul universitar de stat, învățământul teologic fiind de natură confesională. În cadrul învățământului universitar clujean, predarea disciplinei dreptului bisericesc s-a realizat, după actul Marii Uniri, atât la Facultatea de Drept a Universității din Cluj, cât și la Institutul Teologic, devenit în scurt timp Academia Teologică Ortodoxă Română din Cluj. La data de 12 septembrie 1919, vechea Universitatea maghiară din Cluj a fost transformată prin decretul regal nr. 4090, semnat de regele Ferdinand I al României¹, în Universitatea Regele Ferdinand I, având în componență patru facultăți: Drept, Medicină, Științe, Litere și Filozofie².

1. Predarea disciplinei dreptului bisericesc la Facultatea de Drept a Universității românești din Cluj

Disciplina dreptului bisericesc era încadrată la Facultatea de Drept de la Universitatea din Cluj ca a 14-a disciplină în programa universitară începând cu anul universitar 1919-1920, primul an de universitate românească la Cluj. Cu toate acestea, catedra era vacantă și nu avea încă un titular sau suplinitor³, deși candidase pentru Felician Bran din Lugoj, a cărui dosar a fost respins⁴. Începând cu anul universitar 1922-1923⁵, catedra de drept bisericesc avea să fie suplinită de către Petre Poruțiu⁶, profesorul titular de drept comercial de la deschiderea porților universității clujene în 1919⁷.

¹ Cu privire la preluarea Universității din Cluj de către autoritățile române a se vedea: Vasile Pușcaș, Marcela SĂLĂGEAN, „Le développement et la modernisation de l'Université de Cluj (1919-1945)”, *Transylvanian Review*, 18.4 (2009), pp. 46-61.

² Pentru istoricul acestor facultăți a se vedea colecția: Marcela SĂLĂGEAN et alii (eds.), *Universitatea din Cluj în perioada interbelică. Vol. 1: Înființarea și consolidarea Universității românești din Cluj între anii 1919-1939: Facultatea de Drept*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2019; Cristian BĂRSU (ed.), *Universitatea din Cluj în perioada interbelică. Vol. 2: Facultatea de Medicină*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2019; Ana-Maria STAN (ed.), *Universitatea din Cluj în perioada interbelică. Vol. 3: Facultatea de Litere și Filosofie*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2019; Simion SIMON (ed.), *Universitatea din Cluj în perioada interbelică. Vol. 4: Facultatea de științe*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2019.

³ *Anuarul Universității din Cluj, Anul 1, 1919-1920*, Tipografia Institutului de arte grafice Ardealul, Cluj, 1921, p. 22.

⁴ Alexandru-Bogdan BUT, Florin STRETEANU, „Evoluția Catedrelor Facultății de Drept în perioada 1919-1939”, în: M. SĂLĂGEAN et alii (eds.), *Universitatea din Cluj în perioada interbelică. Vol. 1: Înființarea și consolidarea Universității românești din Cluj între anii 1919-1939: Facultatea de Drept*, p. 143.

⁵ Codruța Ciceu și Horațiu Crișan afirmă că această catedră a fost suplinită doar din 1923-1924 de către Petre Poruțiu, fapt înfirmat de programa universitară pe 1921-1922. A se vedea: Codruța Ciceu și Horațiu Crișan, p. 52.

⁶ Petre Poruțiu, născut la data de 5 august 1884, la Timișoara, a fost decan al prestigioasei Facultăți de Drept de la Universitatea clujeană între anii universitari 1924-1925 și 1930-1931. De asemenea, Petre Poruțiu a ocupat funcția de prodecan al aceleiași facultăți între anii universitari 1925-1926 și 1931-1932.

⁷ „Petre Poruțiu, născut la 5 August 1884. Doctor în Drept și științele politice. Advocat. Profesor titular de Drept comercial. Directorul seminarului de Drept comercial. Substituște catedra de

Cursul de drept bisericesc, suplinit de către Petre Poruțiu cuprindea următoarea tematică:

„Biserica. Drept bisericesc și drept canonic. Istoria literaturii dreptului bisericesc. Constituția bisericească în dezvoltarea ei istorică. Timpurile vechi. Episcopi, diaconi, presbiteri. Cler și laici. Sinoadele. Metropoliții. Dezvoltarea Bisericii Răsăritene. Biserica în Imperiul Roman și în Imperiul Franc. Primatul roman. Conciliul Tridentin. Papalismul. Episcopatul. Statul și biserica. Situația de drept a bisericilor în România.”⁸

Din această programă a disciplinei se poate constata faptul că predarea avea în vedere abordarea dreptului canonic atât în tradiția Bisericii Ortodoxe, cât și a Bisericii de Apus, având în vedere faptul că din cei 1265 de studenți – dintre care doar 4 fete – înscriși la Facultatea de drept în primul an academic după Marea Unire, 476 erau ortodocși, 452 greco-catolici, 80 de studenți erau romano-catolici, 73 protestanți, 136 evrei și 48 de alte confesiuni⁹. Abordarea dreptului bisericesc era mai degrabă una comparată, în care erau evidențiate tradițiile confesiunilor din România și legislația de stat cu incidență asupra cultelor, sau abordarea dreptului bisericesc din perspectiva unui *Staatskirchenrecht*. Aceeași programă a fost menținută și în anii universitari 1923-1924 și 1924-1925¹⁰. Începând cu următorul an universitar, programa cursului de drept bisericesc s-a schimbat cu următoarea:

„I. Noțiunea dreptului bisericesc. Istoria izvoarelor până în veacul XV. Raportul dintre biserică și stat : A) Imperiul roman-bizantin. Cod. Theodosianus lib. XVI. tit. 1; Codex Justinianus lib. I. tit. I—XIII.; Novel VI. B) Imperiul Merovingilor și Garolingilor. Imperiul roman-german. Lupta pentru investitură. Bula unam sanctam, Sancțiunea Pragmatică de la Bourges. Declarația Clerului Gallican (1682). Febronianismul. Josephinismul. Concordatele. Separarea bisericii de stat. Principiile de organizare bisericească în România. II. Expunerea aprofundată a începuturilor de organizare a bisericeii creștine (Διδάχῃ κυρίου)”¹¹.

drept bisericesc”. Prof. dr. IACOBVICI, Dr. Ștefan JARDA, Anuarul Universității din Cluj, Anul școlar 1922-1923, Imprimeria Dr. Bornemisa, Cluj, 1924, pp. 21-22, 32). Pentru biografia sa a se vedea: Sergiu GOLUB, „Petre Poruțiu”, în: pp. 263-268 și bibliografia aferentă.

⁸ Se poate constata că acest curs includea și chestiuni legate de relația Stat-Biserică și regimul general al Bisericilor *Anuarul Universității din Cluj. Anul școlar 1922-1923*, p. 22.

⁹ *Anuarul Universității din Cluj. Anul școlar 1922-1923*, p. 33.

¹⁰ *Anuarul Universității din Cluj pe anul școlar 1923-1924*, Institutul de arte grafice Ardealul, Cluj, 1925, p. 48; *Anuarul Universității din Cluj pe anul școlar 1924-1925*, Institutul de arte grafice Ardealul, Cluj, 1926, p. 24.

¹¹ *Anuarul Universității din Cluj pe anii școlari 1925/1926 și 1926/1927*, Institutul de arte grafice Ardealul, Cluj, 1928, pp. 17-18.

Noua abordare pune accentul pe relația stat – Biserică și diferitele doctrine ale raportării statului la cultele religioase. De asemenea, se analizau și principiile de organizare bisericească în România, pe baza noilor prevederi ale legii și statutului Bisericii Ortodoxe Române din 1925¹². Începând cu anul universitar 1928-1929 sunt introduse, pentru cele 5 ore săptămânale de drept bisericesc¹³, alte teme de actualitate, precum analiza Legii de organizare a Bisericii Ortodoxe Române și Legea cultelor din 1928¹⁴. În cadrul orelor de seminarizare sunt introduse citiri și analize pe texte canonice, precum Didahia celor doisprezece apostoli și canoanele apostolice, dar și documente catolice¹⁵. Petre Poruțiu avea să suplinească catedra de drept bisericesc din 1922-1923 până în ianuarie 1930. Începând cu data de 25 ianuarie 1930, Valer sau Valeriu Moldovan¹⁶, doctor în drept, este numit ca agregat¹⁷. Valeriu Moldovan a avut studii de specializare în drept la Budapesta, fiind bursier al renumitei Fundații Emanuil Gojdu¹⁸. Acesta a fost nu doar un apropiat al Bisericii, ci un colaborator direct al ei. În a doua ședință a Sinodului eparhial al nou-înființatei Eparhii a Clujului, care a avut loc la data de 26 aprilie/ 9 mai 1921, Valeriu Moldovan este desemnat ca deputat

¹² Pentru detalii privind contextul acestui statut și izvoarele, a se vedea: Paul BRUSANOWSKI, *Rumänisch-orthodoxe Kirchenordnungen (1786 - 2008): Siebenbürgen - Bukowina - Rumänien*, Böhlau Verlag Köln Weimar, 2011, p. 287. Chiru C. COSTESCU, *Legea și statutul pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române din 6 mai 1925*, Tipografia Curții Regale, F. Göbl Fii, București, 1925.

¹³ *Anuarul Universității Regele Ferdinand I. Cluj, Anul școlar 1928-1929*, Tipografia națională, Cluj, 1929, pp. 25-26.

¹⁴ Legea 54 din 22 aprilie 1928, a fost aprobată prin Decretul regal Nr. 1093 din 12 aprilie 1928 și publicată în *Monitorul Oficial*, Nr. 89/22 aprilie 1928. George ENACHE, „Legea pentru regimul general al cultelor din 1928 și Decretul 177 din 4 august 1948. Privire comparativă”, *Analele Universității Dunărea de Jos din Galați. Seria Istorie* 12 (2013), pp. 107-149.

¹⁵ „11. Exerciții practice și seminariale. Citirea și interpretarea textelor: Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων (*Doctrina duodecim apostolorum*). Κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων (Canones ecclesiastici ss. apostolorum) Pax Wormatiensis 1122. Instrumentum pacis Caesareo-Suecicum Onsburgis a 1648 erectum. Conventio inter Pium VII et Gubernium Gallicanum. Articles organiques de la Convention du 26 Messidor An. IX.” *Anuarul Universității Regele Ferdinand I. Cluj, Anul școlar 1928-1929*, p. 26.

¹⁶ Acesta este descris în *Anuarul Universității* astfel: „Valer Moldovan. Născut la 5 August 1875 în Câmpeni, jud. Turda. Numit pe ziua de 25 Ianuarie 1930. Doctor în drept, profesor agregat de drept bisericesc. Directorul seminarului de drept bisericesc. Delegat Director ministerial al Ardealului în rang de subsecretar de Stat. Fost subsecretar de stat la Ministerul Instrucției. Fost Vicepreședinte al Senatului. Fost secretar general în Consiliul Dirigent. Decorat cu ordinul „Steaua României” în gradul de mare ofițer.” *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj, 1929-1930*, Tipografia națională, Cluj, 1930, p. 53.

¹⁷ Această numire este redată în raportul rectorului Universității: „La Facultatea de Drept a fost numit, prin concurs, dl. Valer Moldovan ca profesor agregat la catedra de Dreptul bisericesc pe ziua de 25 Ianuarie 1930 prin I. D. R. Nr. 315 din 31 Ianuarie 1930 (Rectorat Nr. 1303). Am plăcea de a-l saluta aci și ca deținător al înaltei funcții de Director Ministerial al Ardealului.” *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj, 1929-1930*, Tipografia națională, Cluj, 1930, p. 10.

¹⁸ Maria BERÉNY, *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Publicație a Societății culturale a românilor din Budapesta, Giula, 2000, p. 218.

laic din rândul cercului electoral XIII Turda, împreună cu preotul Jovian Murășian și laicul Mihail Moldovan¹⁹. Tot în ședința a 2-a a Sinodului eparhial, Valeriu Moldovan este ales membru în comisia de organizare²⁰.

A publicat în 1930²¹, după un semestru de predare la Facultatea de Drept și Științe de Stat din Cluj²², un curs elementar de drept bisericesc comparat, fiind considerat de către autor ca o lucrare inovativă și prima lucrare românească ce are în vedere compararea sistemelor sau gândirii canonice a Bisericilor ortodoxe, catolice și evanghelice. Prin urmare, începând cu anul universitar 1930-1931, programa cursului de drept bisericesc avea să se schimbe total:

„Semestrul I. Istoria dreptului bisericesc. Izvoarele dreptului bisericesc, istoria lor, evoluția istorică a Bisericii și a dreptului bisericesc și raportul dintre biserică și Stat. Semestrul II. Dreptul bisericesc pozitiv. Noțiuni generale despre constituția bisericii, organele centrale ale puterii bisericești, autoritatea bisericească în bisericile ortodoxe particulare, organizația bisericii ortodoxe române și celorlalte culte istorice din România”²³.

În semestrul al doilea al anului universitar, Valeriu Moldovan introduce în programă și „Lecțiuni din istoria bisericilor. Considerațiuni asupra raporturilor dintre Biserica și Stat. Organizația bisericii ortodoxe.”²⁴

În anul universitar 1931-1932, Valeriu Moldovan extinde programa pentru cursul de drept bisericesc predat la anul I de studiu, având 5 ore pe săptămână. În primul semestru se focalizează, pe lângă noțiuni istorice și de introducere în dreptul bisericesc și pe relația dintre Stat și Biserică, dar și pe evoluția istorică a bisericii și a dreptului în mod comparat, pe baza manualului său²⁵. În semestrul al doilea introduce o programă mai complexă cu privire la organizarea cultelor în România²⁶.

¹⁹ *Actele Sinodului ordinar al Eparhiei Vadului, Feleacului ținut la Cluj în anul 1921*, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj, 1921, p. 1.

²⁰ *Actele Sinodului ordinar al Eparhiei Vadului, Feleacului ținut la Cluj în anul 1921*, p. 14.

²¹ Valeriu MOLDOVAN, *Curs elementar de drept bisericesc comparat*, Tipografia Națională S. A., Cluj, 1930, 131 pp. A se vedea și recenzia Arhim. Iuliu SCRIBAN, „Valeriu Moldovan, Curs elementar de Drept bisericesc comparat (Cluj, 1930)”, *Biserica Ortodoxă Română*, an XLIX, nr. 12 (1931), p. 863.

²² În „cuvântul înainte”, Valeriu Moldovan motivează apariția rapidă a cursului său datorată „urgens necessitas et evidens utilitas”, mai ales pentru studenții de la Facultatea de Drept și pentru cei ce se pregătesc pentru un doctorat în dreptul bisericesc.

²³ *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj, 1930-1931*, Tipografia de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj, 1931, p. 10.

²⁴ *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj, 1929-1930*, p. 58.

²⁵ *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj, 1931-1932*, Tipografia de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj, 1932, p. 78.

²⁶ Programa includea: „dreptul bisericesc în vigoare, în deosebi: Noțiuni generale despre constituția bisericii. Organele centrale ale puterii bisericești. Autoritatea bisericească în bisericile ortodoxe autocefale. Organizația bisericii ortodoxe române. Organizația celorlalte opt culturi istorice

Începând cu data de 1 aprilie 1933, prin înaltul decret regal Nr. 625 din 15 martie 1933, Valeriu Moldovan va activa ca profesor titular la catedra de drept bisericesc de la Facultatea de Drept²⁷. Programă pentru cursul său rămâne aceeași ca și în anul precedent²⁸.

Este important să abordăm puțin și viziunea pe care Valeriu Moldovan a propus-o pentru cursul său de drept bisericesc de la Facultatea de drept. Pe baza manualului său, Valeriu Moldovan pornea de la definițiile eclesiologice pentru fiecare Biserică, definiția ortodoxă fiind, cu excepția pomenirii papei, în mare parte identică cu cea catolică, iar la polul opus fiind doctrina protestantă a celor două naturi ale Bisericii, vizibilă și invizibilă. Pornind de la aceste premise, autorul concluzionează, evident, că Biserica Catolică și Ortodoxă sunt instituții de drept divin și, prin urmare, organismul juridic, drepturile și privilegiile ierarhiei sunt imuabile, fiind „în afară de eventuale evoluții istorice”²⁹, ceea ce duce la existența unui drept divin, bazat pe revelația divină, și a unui drept uman, care are ca sursă Biserica³⁰. După o scurtă definiție a dreptului bisericesc³¹, autorul semnalează posibilitatea împărțirii dreptului bisericesc în intern și extern, dar sancționează lipsa de valoare practică și a delimitărilor precise în această împărțire, alegând să structureze întregul material în: Istoria dreptului bisericesc și Dreptul pozitiv. Autorul face diferența între *Jus canonicum* și *Jus ecclesiasticum*, arătând că prin primul se înțelege suma legilor bisericești emise de către organe bisericești, colecții de canoane și decretale, iar al doilea cuprinde și legislația politico-bisericească. Această parte a manualului se încheie cu prezentarea și combaterea teoriei lui Rudolf Sohm³². Problema prezentării comparate a dreptului bisericesc este dată de posibilitatea rapidă de echivalare a doctrinei canonice catolice cu viziunea ortodoxă, pe alocuri comparațiile sunt atât de polarizate încât sunt contrare eclesiologiei ortodoxe³³. Cu toate acestea, noutatea cursului lui Valeriu Moldovan este dată, pe de o parte, de metoda comparativă pe care acesta o folosește, dar și de abordarea unei tematici de actualitate.

din România. Dreptul bisericesc de Stat din România.” *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj, 1931-1932*, p. 78.

²⁷ *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj, 1932-1933*, Tipografia de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj, 1933, p. 33.

²⁸ *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj, 1932-1933*, p. 58.

²⁹ Valeriu MOLDOVAN, *Curs elementar de drept bisericesc comparat*, p. 6.

³⁰ Valeriu MOLDOVAN, *Curs elementar de drept bisericesc comparat*, pp. 10-11.

³¹ „Dreptul bisericesc este complexul tuturor legilor și obiceiurilor, cari reglementează funcționarea internă și externă a bisericii, ca instituție de drept”. Valeriu MOLDOVAN, *Curs elementar de drept bisericesc comparat*, p. 6.

³² Valeriu MOLDOVAN, *Curs elementar de drept bisericesc comparat*, p. 9.

³³ A se vedea spre exemplu, afirmația că unitatea Bisericii ortodoxe este numai de natură spirituală, adică dogmatică, făcând abstracție de unitatea de manifestare liturgică și unitatea canonică. Valeriu MOLDOVAN, *Curs elementar de drept bisericesc comparat*, p. 52.

Prin Decretul-Lege Nr. 2424 publicat în Monitorul Oficial, Nr. 192 din 22 August 1934, Facultatea de Drept din Oradea a fost contopită cu Facultatea de Drept din Cluj, ceea ce a dus la venirea lui Iacob Lazăr de la Oradea la Cluj³⁴. Cu toate acestea, numărul orelor de drept bisericesc se reduce de la 5 la 4 ore, 2 ore curs și 2 seminar³⁵.

Din octombrie 1934, Valeriu Moldovan devine titular al catedrei de drept administrativ³⁶, părăsind catedra de drept bisericesc³⁷, ce avea să fie ocupată de către Iacob Lazăr³⁸, acesta fiind menționat ca profesor titular pe indexul cadrelor titulare pe anul 1933-1934³⁹, până în 1938 când se va transfera la București⁴⁰.

Cu studii de doctorat finalizate la Cernăuți în iunie 1908, apoi profesor de drept bisericesc la Arad, Oradea, Cluj și apoi la București, cu o bogată erudiție juridică și teologică, Lazăr Iacob avea să continue programa analitică a lui Valeriu Moldovan. În 1935 numărul orelor se reduce de la 4 la 3 ore, cu două ore de curs și o oră de seminar⁴¹. Chiar și după aceasta, în linii mari, Iacob Lazăr păstrează aceeași structură a cursurilor lui Valeriu Moldovan, aprofundând dreptul bisericesc comparat (ortodox, catolic și protestant) și relația Bisericii cu Statul, în special legea cultelor și Concordatul cu Sf. Scaun, care a constituit și partea centrală a Cursului de drept bisericesc pentru doctorat, unde predă un curs de o oră⁴².

Din cauza Legii pentru modificarea și completarea legilor privitoare la învățământul superior și special în vederea raționalizării, publicată în Monitorul Oficial nr. 257/4 noiembrie 1938, catedra de drept bisericesc de

³⁴ „Lazăr Iacob. Născut la 28 Martie 1884, în comuna Peșteș, județul Bihor. Doctor în teologie (Cernăuți). Fost profesor la Academia teologică ortodoxă din Arad (1908-1922). Fost profesor titular la facultatea de drept din Oradea (1 Noiembrie 1921—22 August 1934). Profesor titular de drept bisericesc la facultatea de drept. Fost deputat, senator, președinte al Casei Naționale Bihor. Membru al Consiliului și adunării eparhiale Oradea; membru în Congresul bisericesc Sibiu. Ofițer „Coroana României”. Ofițer „Steaua României.” *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj, 1933-1934*, Institutul de arte grafice Ardealul, Cluj, 1934, p. 69.

³⁵ *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj, 1933-1934*, p. 9, 75.

³⁶ Valeriu MOLDOVAN, *Administrațiunea locală română. Județul și comuna*, Tipografia Națională, Cluj, 1936, 88 pp. Valeriu MOLDOVAN, *Administrațiunea locală română. Curs de drept administrativ*, Cluj, 1939, 172 p.

³⁷ Valeriu Moldovan a murit la data de 19 iulie 1954 în detenție politică la penitenciarul din Sighet.

³⁸ Pentru date biografice despre Iacob Lazăr, a se vedea: Liviu STAN, „Profesorul Iacob Lazăr (23 Martie 1884 - August 1951)”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, (1952), nr. 4-5, pp. 255-260; Iorgu IVAN, „Prof. dr. Lazăr Iacob (1884-1951)”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, (1985), nr. 7-8, pp. 571-578; Pr. lect. drd. Irime MARGA, „Pr. prof. dr. Lazăr Iacob (1884-1951)”, în: *Academia Teologică Ortodoxă Română Oradea. 70 de ani de la înființare*, Oradea, 1995, pp. 38-42.

³⁹ *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj, 1933-1934*, p. 396

⁴⁰ *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj, 1935-1936*, Tipografia Ardealul, Cluj, 1937, p. 21

⁴¹ Seminarul includea aprofundarea legii pentru regimul cultelor și Concordatului cu Sf. Scaun. *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj, 1935-1936*, p. 34.

⁴² Cursul era denumit „Biserica și Statul. Evoluția istorică a raporturilor dintre Biserică și Stat”. *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj, 1935-1936*, p. 42.

la Facultatea de Drept din Cluj este desființată, iar la data de 1 decembrie 1938, Iacob Lazăr este încadrat la Facultatea de Teologie din București, în locul vacantat prin pensionarea lui Dimitrie Boroianu, desființare ce a dus la luări de poziție din partea unor teologi ortodocși, precum: Valerian Șesan⁴³, Grigore Marcu⁴⁴ și Lazăr Iacob⁴⁵, direct afectați de această decizie. În acest studiu, profesorul Lazăr Iacob chestionează, încă de la început, statutul dreptului bisericesc între științele juridice, mai ales în cadrul învățământului universitar clujean⁴⁶. Pornind de la ideea structurării Bisericii ca organism social, autorul îmbrățișează întru totul doctrina canonică catolică a școlii de *Ius Publicum Ecclesiasticum*, afirmând că Biserica este o *societate perfectă*⁴⁷, care are nevoie de un drept, dar care să difere de dreptul de stat, privat și public, idee preluată, în cea mai mare parte, de la Valerian Șesan. Influența catolică asupra afirmațiilor este atât de evidentă încât Iacob Lazăr atribuie ridicarea dreptului bisericesc la rangul de știință independentă și emanciparea lui de teologie lui Grațian⁴⁸. Totuși, dreptul este considerat o știință teologică și, concomitent, juridică. În argumentarea sa, Iacob Lazăr folosește și împrumută idei din operele marilor canoniști catolici ai secolului al XIX-lea, precum Johann Friedrich von Schulte⁴⁹, Nikolaus Hilling⁵⁰, Johannes Baptist Sägmüller⁵¹, echivalând ulterior relația dintre dreptul secular și dreptul canonic din Apus cu cea din Răsărit⁵². În memoriul înaintat la data de 17 octombrie 1938 Ministerului Educației Naționale, Lazăr Iacob încerca să facă distincția între dreptul bisericesc, văzut mai ales în relația Statului cu celelalte culte, și dreptul canonic, care are în vedere organiza-

⁴³ Valerian ȘESAN, „Catedra de drept bisericesc la facultățile de drept”, *Candela* XLIX, 1938, pp. 242-262 și extras Cernăuți, 1939, 24 pp.

⁴⁴ Grigore MARCU, „Pe marginea desființării catedrelor de Teologie Morală de la Academiiile Teologice și a celei de Drept Bisericesc de la Universitatea din Cluj”, *Revista Teologică*, nr. 6 (1939), pp. 259-262,

⁴⁵ Lazăr IACOB, *Dreptul bisericesc la facultățile de drept*, București, 1939.

⁴⁶ Pr. Mircea Păcurariu semnalează și un curs litografiat: Lazăr IACOB, *Dreptul bisericesc ortodox*, Arad, 1918, 400 pp. Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, p. 394. Din păcate nu am avut acces la acest curs și nici nu am găsit menționarea cursului în literatura de specialitate a acestei perioade.

⁴⁷ „Biserica este o societate perfectă, liberă a-și stabili organizația și ca să-și aleagă mijloacele cele mai potrivite pentru realizarea menirii sale, în conformitate cu voința Întemeietorului ei.” Lazăr IACOB, *Dreptul bisericesc la facultățile de drept*, p. 90.

⁴⁸ Aceeași afirmație se regăsește și la Valerian Șesan, a se vedea: Valerian ȘESAN, *Curs de drept bisericesc universal*, p. 14; Valerian ȘESAN, „Catedra de drept bisericesc la facultățile de drept”, p. 253.

⁴⁹ Johann Friedrich von Schulte VON SCHULTE, *Die Lehre von den Quellen des katholischen Kirchenrechts*, Ferber, 1860. Iacob Lazăr folosește ediția din anul 1925.

⁵⁰ Nikolaus HILLING, *Die allgemeinen Normen des Codex Juris Canonici*, Freiburg im Br., 1926.

⁵¹ Johannes Baptist SÄGMÜLLER, *Lehrbuch der katholischen kirchenrechts*, Herder, Freiburg im Breisgau, 1904.

⁵² Lazăr IACOB, *Dreptul bisericesc la facultățile de drept*, p. 94.

rea internă a Bisericii⁵³. Nu trebuie să pierdem din vedere contextul acestor afirmații, care doreau să reprezinte o apologie pentru rămânerea dreptului bisericesc ca materie predată în cadrul Facultăților de Drept, ceea ce a dus la necesitatea articulării părții juridice a dreptului bisericesc, de cele mai multe ori, în detrimentul celei teologice.

Cu această mutare a lui Lazăr Iacob la facultatea din București, disciplina dreptului bisericesc este exclusă din programa Facultății de Drept.

2. Predarea disciplinei dreptului bisericesc la Institutul / Academia Teologică Ortodoxă Română din Cluj

După deliberări succesive asupra proiectului de înființare a unei instituții teologice de învățământ superior în 1923, Consistoriul diecezan al Clujului a întreprins toate eforturile necesare pentru materializarea acestor aspirații pe care le avea eparhia în aceste momente de revitalizare a sentimentului românesc în această parte a Transilvaniei. Ca urmare a acestui demers, episcopul Nicolae Ivan s-a adresat succesiv Ministerului Instrucțiunii Publice, Ministerului Cultelor și Senatului Universității din Cluj, căruia îi trimisese o scrisoare la 20 iunie 1923⁵⁴. Pe 30 iunie 1923, rectorul Universității din Cluj, Iacob Iacobovici⁵⁵, transmitea un răspuns eluziv și reticent față de cererea episcopului Ivan privind înființarea unei Facultăți de Teologie în cadrul universității clujene⁵⁶.

⁵³ Lazăr IACOB, *Dreptul bisericesc la facultățile de drept*, pp. 97-98.

⁵⁴ Arhiva Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Dosar II, 3/923, Document Nr. 943: „Onorat Senat universitar Cluj, Sinodul nostru Eparhial în sesiunea sa din anul curent a luat în dezbatere chestiunea înființării unei facultăți teologice pe lângă Universitatea din Cluj. Necesitatea înființării acestei facultăți aici în centrul Ardealului la o populație atât de mare, cum este astăzi a noastră, e o cerință justă a vremii, după ce în întreagă țara abia sunt 2 astfel de facultăți. Ridicarea facultății teologice, pe lângă Universitatea din Cluj n-ar întâmpina greutăți după ce cei mai mulți profesori de o valoare netăgăduită s-ar putea recruta de la celelalte facultăți, rămânând abia 3-4 posturi de profesori speciali, care ar reclama să fie sistemizate din nou. Rugăm deci Onor. Senat universitar să binevoiască a aprecia după cuviință dorința Sinodului nostru Eparhial și a decide și din parte-i aderarea la această idee, comunicându-ne hotărârea sa, întrucât ar afla de necesară înființarea acestei facultăți și întrucât ar putea pune la dispoziția ei 3-4 săli de învățământ. Plasarea studenților ar cădea în sarcina noastră. Sperăm că on. Senat universitar va aduce în concludență favorabil în cauza aceasta, sprijinind astfel acțiunea pornită în această direcție de sinodul nostru eparhial. ss. Nicolae Ivan, episcop.”

⁵⁵ Despre contribuția lui Iacob Iacobovici la dezvoltarea vieții universitare din Cluj a se vedea: Cristian BÂRSU, „Iacob Iacobovici”, în: C. BÂRSU (ed.), *Universitatea din Cluj în perioada interbelică. Vol. 2: Facultatea de Medicină*, pp. 311-316.

⁵⁶ Arhiva Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Dosar II, 3/923, Document Nr. 2695, din 2/VII 1923: „Universitatea din Cluj. Cabinetul Rectorului. Cluj la 30 iunie 1923. Nr. 1576/1922/23. Onorat Consistoriu, în legătură cu adresa dvoastre Nr. 943, am onoarea a Vă face cunoscut, în conformitate cu avizul Senatului, că crearea unei noi facultăți nu intră în drepturile autorităților universitare. Această chestiune va putea fi luată în discuție în legătură cu legea pentru reforma învățăm-

Cu toate acestea, în urma unor eforturi substanțiale depuse de Episcopul Nicolae Ivan, la 1 octombrie 1924 s-au deschis porțile Institutului Teologic din Cluj, înființat sub patronajul Episcopiei Clujului⁵⁷. Pe lângă eforturile financiare implicate într-un asemenea demers, unul dintre cele mai importante obiective ale episcopului clujean a fost acela de a forma un corp didactic universitar competent să sprijine un astfel de proiect din punct de vedere cultural, teologic și duhovnicesc. Deși Institutul a fost inaugurat la 1 octombrie, deschiderea festivă a avut loc la 6 decembrie 1924, cu ocazia primei aniversări a Institutului⁵⁸.

Pentru angajarea unor cadre didactice competente, în cadrul celei de-a V-a ședințe a Sinodului ordinar al Eparhiei ortodoxe române a Vadului, Feleacului și Clujului, desfășurat la data de 7 mai 1924, se decide ca înființarea și autorizarea Institutului să fie realizată de către Consistoriul Eparhial, care avea să redacteze și un regulament de organizare internă, astfel încât Institutul să funcționeze din toamna anului 1924⁵⁹, și care se va ocupa și de concursurile sau numirile⁶⁰ cadrelor didactice, sub următoarele condiții: „Se consideră însă ca o condiție de căpetenie doctoratul în teologie, excepțiune formează numai catedra pentru dreptul bisericesc al cărei titular poate fi doctor în științele de drept.”⁶¹ Față de această condiție minimală, Dr. Silviu Dragomir expune în cadrul ședinței Sinodului ordinar un proiect de regulament al viitorului institut teologic. În acest sens, pe lângă condițiile scoaterii posturilor la concurs⁶², proiectul prevedea înființarea unui număr de șase catedre de știință teologică, ultima dintre acestea fiind cea de drept bisericesc. În acest sens, se propunea ca „până se va înscrie în

mântului superior. În același tip, avem onoare a Vă face cunoscut că localitățile de care dispunem ne sunt absolut insuficiente chiar pentru trebuințele actuale ale Universității. Rector. ss. Iacovobici”.

⁵⁷ Cu privire la înființarea Institutului Teologic de la Cluj și documentele emise între 1923-1924 a se vedea: „Istoricul înființării Institutului teologic, mai târziu Academia teologică ortodoxă română din Cluj”, *Anuarul. Academia Teologică Ortodoxă Română, Cluj (1924-1930)*, Tiparul Tipografiei Eparhiale, Cluj, 1930, pp. 5-17. Documentele au fost preluate ulterior și de către Alexandru MORARU, *Învățământul teologic universitar ortodox din Cluj: 1924-1952*, Ediția a 2-a revizuită și adăugită, Renașterea, Cluj-Napoca, 2020; Alexandru MORARU, „Reînvierea învățământului teologic universitar ortodox din Cluj – Napoca. Primii doi ani de activitate”, *Anuar I (1990 – 1992). Institutul Teologic Universitar Ortodox Cluj – Napoca (din 1992 – Facultate de Teologie Ortodoxă)*, (1998), pp. 11 – 86; Alexandru MORARU, „Pași importanți în circuitul învățământului universitar clujean”, *Anuar III 1994-1996*, (1999), pp. 11-24.

⁵⁸ Au fost prezente mai multe personalități naționale și locale. Pentru discursurile inaugurale a se vedea: Ioan VASCĂ, *Academia Teologică Ortodoxă Română Cluj: zece ani în slujba bisericii și neamului 1924-1934*, Tip. „Ardealul”, Cluj, 1934, pp. 11–20.

⁵⁹ *Actele Sinodului ordinar al Eparhiei Vadului, Feleacului și Clujului ținut la Cluj în anul 1924*, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj, 1925, pp. 43-44.

⁶⁰ „Consistorul este îndreptățit a invita și una sau două persoane cu reputație teologică bine stabilită, asigurându-le alegerea de profesor în afară de concurs.” *Actele Sinodului ordinar al Eparhiei Vadului, Feleacului și Clujului ținut la Cluj în anul 1924*, p. 44.

⁶¹ *Actele Sinodului ordinar al Eparhiei Vadului, Feleacului și Clujului ținut la Cluj în anul 1924*, p. 44.

⁶² *Actele Sinodului ordinar al Eparhiei Vadului, Feleacului și Clujului ținut la Cluj în anul 1924*, pp. 47-48.

bugetul institutului teologic și a șasea catedră, dreptul bisericesc să fie predat de unul din profesorii însărcinați de Consistoriul la propunerea consiliului profesoral”, amendament contestat de către Dr. Ion Matei⁶³. Proiectul este acceptat cu amendarea art. 5, prin următoarea precizare: „profesorii de drept bisericesc pot fi și absolvenți de teologie și doctori în drept”, și a art. 10 cu privire la aranjarea catedrelor⁶⁴. Pentru catedra de drept bisericesc a solicitat suplinirea arhidiaconul Dr. Vasile Sava, asesor consistorial. Pentru anul universitar 1924-1925 erau prevăzute în programă pentru „Cursul III” de studii un număr de 3 ore pe săptămână.

După finalizarea cursurilor teologice, tânărul Vasile Sava s-a înscris, ca bursier al Arhiepiscopiei Sibiului⁶⁵, la Facultatea de Drept a Universității maghiare din Cluj din anul 1911⁶⁶. De la data de 1 septembrie 1912 a ocupat postul de catehet ortodox la școlile confesionale ortodoxe din Cluj, fiind trimis de către episcopul Vasile Mangra cu această misiune prin decizia 9949/1912 Șc.⁶⁷ A activat în acest post până la data de 1 septembrie 1914, când solicită un concediu pentru finalizarea studiilor la Universitatea din Cluj. În anul universitar 1921-1922, Vasile Sava susținea examenele doctorale⁶⁸ și finaliza pregătirea sa doctorală în drept constituțional, încununată cu obținerea titlului de doctor în Științe juridice și Drept Constituțional la Facultatea de Drept a Universității românești din Cluj, fiind inclus în lista doctorilor la poziția 29⁶⁹, obținând diploma de doctor cu nr. 1398/1921-1922.

⁶³ *Actele Sinodului ordinar al Eparhiei Vadului, Feleacului și Clujului ținut la Cluj în anul 1924*, p. 48.

⁶⁴ Pentru versiunea finală a *Regulamentului pentru calificarea și numirea profesorilor de la Institutul Teologic al eparhiei Clujului* a se vedea „Regulamentul pentru calificarea și numirea profesorilor de la Institutul Teologic al eparhiei Clujului”, *Actele Sinodului ordinar al Eparhiei Vadului, Feleacului și Clujului ținut la Cluj în anul 1924*, pp. 110-113.

⁶⁵ A. MORARU, *Istoria Eparhiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului și Clujului*, p. 633.

⁶⁶ Arhiva Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Dosar V, 202/922, *Memoriu Vasile Sava din data de 1 mai 1922*: „Ca Veneratul Consistoriu să fie orientat asupra serviciilor mele din trecut raportează acum următoarele: 1. Cursurile teologice le-am absolvit în anul 1910 în Seminarul Andreian din Sibiu. 2. În toamna anului 1911 m-am înscris la facultatea de drepturi din Cluj. Pentru continuarea studiilor juridice am primit de la Prea Veneratul Consistoriu arhidiecezan o bursă și am fost numit cu începerea anului școlar 1912/1913 profesor de religie pentru elevii ortodocși de la toate institutele de învățământ din Cluj. Ca atare, am funcționat în anii școlari 1912/1913, 1913/1914. La finea anului școlar 1913/1914 am fost absolvat, la cererea mea de această sarcină cu excepția celor trei licee la care am fost lăsat și pe anul 1914/1915 ca profesor de religie, dându-mi-se totodată un concediu pentru terminarea studiilor”.

⁶⁷ Arhiva Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Fond „Dosarele Preoților”, Dosar „Vasile Sava”, Stat de Serviciu, 1945, fila 2.

⁶⁸ La data de 12 mai 1921, Vasile Sava solicita un concediu de o lună pentru a se pregăti pentru examenele din cadrul studiilor doctorale. Arhiva Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Dosar I, 12/921 act. 1297, 2725: „Venerat consistoriu diecezan, având a mă supune în luna iunie a.c. unui examen riguros am onoare a Vă ruga să binevoiți a-mi acorda un concediu de o lună de zile pentru a mă putea pregăti începând cu 13 mai 1921. Cluj la 12 mai 1921. V. Sava. Secretar consistorial”.

⁶⁹ „Titrații Universității din Cluj în anul 1921-1922. 1. Doctori”, în: *Anuarul Universității din Cluj pe Anul școlar 1921-1922*, Tipografia Institutului de arte grafice Ardealul, Cluj-Napoca, 1923, p. 210.

Începând cu 1 septembrie 1924, prin decizia Nr. 5787/1924, Vasile Sava ocupă postul de profesor suplinitor pentru disciplina drept bisericesc la Institutul Teologic Ortodox din Cluj⁷⁰, cerându-se de la Ministerul Cultelor o retribuție financiară pentru acest post⁷¹. A activat ca profesor suplinitor de drept bisericesc la Academia Teologică timp de 24 de ani (1924-1948). A predat această disciplină ca profesor suplinitor, norma sa de bază fiind încadrată la Episcopie. Între anii 1924-1936, Pr. Sava a predat drept bisericesc pentru anul IV de studiu de la Academia Teologică din Cluj. În primul an, până la transformarea Institutului Teologic în Academiei Teologice, Pr. Sava a predat 3 ore de drept bisericesc la anul al III-lea de studii. Începând cu anul universitar 1925-1926, cursul de drept bisericesc a fost predat al anul al IV-lea de studii, având disponibile 6 ore pe săptămână⁷².

În anul universitar 1934-1935, dreptul bisericesc a fost redus de la șase ore pe săptămână, la cinci ore⁷³, tot prin suplinirea Pr. Vasile Sava. La finalul anului 1935, ca urmare a deciziei ministeriale de reduce a normelor personalului de conducere⁷⁴, Pr. Vasile Sava a fost nevoit să se retragă din profesorat. Cu toate acestea, la insistențele Consiliului profesoral al Academiei Teologice⁷⁵, Pr. Sava a mai predat până la finalul anului 1936 și a reluat acti-

⁷⁰ Arhiva Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Dosar II, 3/923. La data de 31 iulie 1924, Vasile Sava trimitea următoarea solicitare către episcopul Nicolae Ivan: „Venerat Consistoriu eparhial. Am onoarea a Vă ruga, ca, în lipsa unui titular calificat, să binevoiți a-mi încredința substituirea titularului la catedra de drept canonic și pastorală la seminarul teologic. Alăturat sub: 1. Absolutorul teologic; 2 . Atestat de calificare preotească; 3. Diploma de doctor în științele de drept; 4. Extras de botez. Cluj, la 31 iulie 1924. ss. Dr. Vasile Sava.” Prin decizia nr. 4890/ 31 VIII 1924, Vasile Sava primea următorul răspuns: „Dl. Dr. Vasile Sava, asesor consistorial, vă încredințăm că, în lipsa de concurent titular la catedra de drept bisericesc la Institutul nostru teologic, suplinirea acestor catedre, în anul școlar 1924/1925 ți-a fost încredințată. Din șed. Plen. 7 VIII 1924.”

⁷¹ Arhiva Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Dosar II, 3/923, Document Nr. 5787/10 IX 1924: „Domnule Ministru, avem onoarea să Vă notificăm că Consistoriul eparhial în ședința din 7 August 1924 a încuviințat catedra de drept bisericesc la Institutul nostru teologic din Cluj D-lui asesor consistorial Dr. Vasile Sava în mod interimar pe anul școlar 1924/1925, cu 3 ore pe săptămână. Nefiind acoperire bugetară pentru acest al 6-lea post de profesor în bugetul pe 1924 Cap. II, art. 12, Stat. 127, vă rugăm să binevoiți a-i încuviința retribuția în conformitate cu Regulamentul de salarizare a profesorilor.”

⁷² *Anuarul Academiei Teologice Ortodoxe Române, Cluj (1924-1930)*, Tiparul Tipografiei Eparhiale Ortodoxe Române, Cluj, 1930, p. 30.

⁷³ *Anuarul Academiei Teologice Ortodoxe Române, Cluj (1935-1937)*, Tiparul Tipografiei Eparhiale Ortodoxe Române, Cluj, 1937, p. 154.

⁷⁴ Prin decizia Nr. 178171/1935, Ministerul Cultelor decidea: „Art. 1. Cu începere de la 15 septembrie 1935, Consilierii eparhiali, membrii Consiliului Central Bisericesc și membrul cleric al Eforiei bisericii nu vor mai putea ocupa altă funcție, chiar și în mod onorific.” Arhiva Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Dosar III, 67/935, Act. Nr. 178171.

⁷⁵ „Consiliul profesoral a luat în dezbatere chestia suplinirii orelor de drept bisericesc, în urma abdicării pâr. Cons. Dr. V. Sava și, ajungând la concluzii concrete din punct de vedere practic, roagă pe Ven. Consiliu să binevoiască a insista pe lângă dl. D. V. Sava, de a-și continua, cel puțin pentru anul școlar în curs, orele de drept bisericesc. D-lui și-a început cursul și ar fi un inconvenient păgubitor pentru orientarea și pregătirea studenților în această materie, de a fi siliți în decursul

vitătea din anul academic 1937/1938⁷⁶. În acest an academic, cursul de drept bisericesc, prevăzut ca suplimentar, a avut dedicate patru ore pe săptămână.

Din cauza Legii pentru raționalizarea învățământului superior din noiembrie 1938⁷⁷, învățământul de la Academia teologică a fost grav afectat. Pe baza legii, programa a fost restructurată, în șase catedre. Disciplina dreptului bisericesc de la Academie este trecută, din data de 11 ianuarie 1939 ca „asistență de drept și administrație bisericească”. La cererea Academiei se aprobă ca asistența de drept bisericesc să fie preluată, începând cu ianuarie 1939, de către prof. Dr. Vasile Petrașcu⁷⁸, având un număr de șapte ore, dintre care patru ore de drept bisericesc, care vor fi suplinite tot de către Pr. Vasile Sava, două ore de drept bisericesc suplinite de către Vasile Petrașcu și o oră de administrație bisericească, curs suplinit tot de către Vasile Petrașcu⁷⁹.

În 1940, Vasile Petrașcu, se va refugia la Sibiu din cauza ocupării maghiare a Ardealului de Nord. Din această cauză, de la începutul anului universitar 1940-1941, Pr. Vasile Sava reia activitatea didactică, suplinind întregul post de profesor de drept bisericesc în această perioadă grea de ocupație horthystă. După cel de-al doilea Război Mondial, Pr. Sava a continuat să predea dreptul bisericesc ca suplinitor la Academia Teologică până în anul 1948⁸⁰. În programa analitică pe anul 1947/1948, dreptul bisericesc figura cu 4 ore de curs pentru anul 3 și pentru anul 4, o oră de seminar pentru anul 3 și 4, împreună cu o oră de administrație bisericească pentru ace-

anului, după ce au primit note introductive și o orientare generală de la un profesor, să-și schimbe directivele și orientarea după metoda altuia. Sperăm că dl. Cons. Sava va aprecia dorința întemeiată a consiliului profesoral și va aduce această jertfă cel puțin pentru anul școlar în curs.” Arhiva Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Dosar III, 67/935, Document. Nr. 7171.

⁷⁶ Pr. Vasile Sava apare ca suplinitor în orarul pe anul 1937-1938. Arhiva Academiei Teologice din Cluj, Dosar 1937, Orarul Academiei Teologice ort. din Cluj pe anul școlar 1937-1938, aprobat prin Hot. 7268 din 29 oct. 1937 a Consiliului Eparhial. *Anuarul Academiei Teologice Ortodoxe Române, Cluj (1937-1938)*, Tiparul Tipografiei Eparhiale Ortodoxe Române, Cluj, 1938, p. 92.

⁷⁷ Cu privire la efectul legii raționalizării învățământului superior asupra disciplinei dreptului bisericesc a se vedea: Valerian Șesan, „Catedra de drept bisericesc la facultățile de drept”, *Candela* XLIX, 1938, pp. 242-262 și extras Cernăuți, 1939, 24 pp; Grigore MARCU, „Pe marginea desființării catedrelor de Teologie Morală de la Academii Teologice și a celei de Drept Bisericesc de la Universitatea din Cluj”, *Revista Teologică*, nr. 6 (1939), pp. 259-262; Lazăr IACOB, *Dreptul bisericesc la facultățile de drept*, București, 1939.

⁷⁸ La începutul anului 1939, Ministerul Educației trimitea următoarea adresă: „Nr. 8692. Răspunzând adresei dv. Nr. 192/939, avem onoarea a vă face cunoscut că un profesor nu poate suplini un post inferior gradului său. Ca atare, Ministerul a aprobat ca asistența de „Drept și administrație bisericească” de la Academia Teologică ortodoxă română din Cluj, să fie suplinită de către dl Vasile Petrașcu, asistent, pe restul anului școlar 1938/1939.” Arhiva Academiei Teologice din Cluj, Dosar 1939, Doc. Nr. 337/4 Feb. 1939.

⁷⁹ *Anuarul Academiei Teologice Ortodoxe Române, Cluj (1938-1939)*, Tiparul Tipografiei Eparhiale Ortodoxe Române, Cluj, 1939, pp. 148-149; *Anuarul Academiei Teologice Ortodoxe Române, Cluj (1939-1940)*, Tiparul Tipografiei Eparhiale Ortodoxe Române, Cluj, 1940, pp. 326-327

⁸⁰ Arhiva Academiei Teologice din Cluj, Dosar 1945-1946, Programul orelor la Academia Teologică ort. Rom. din Cluj pe anul școlar 1945-1946.

iași ani de studiu. Conținutul cursului de drept bisericesc era următorul: „Noțiuni generale, izvoarele dreptului bisericesc, puterea Bisericii, sinoadele puterea legislativă, clerici și mireni, treptele clericale, calitățile clericilor, monahismul, puterea sfințitoare, explicarea canoanelor”⁸¹.

De la Pr. Vasile Sava s-au păstrat în această perioadă hortistă două manuale de drept bisericesc, păstrate în manuscris dactilografiate⁸². Chiar dacă opera lui Vasile Sava nu a fost de mari dimensiuni, activitatea și personalitatea a rămas în memoria contemporanilor. Este de datoria noastră să ne readucem aminte, cât mai des, de acești bărbați ai Bisericii Ortodoxe.

În cursul părintelui Vasile Sava putem identifica aceeași viziune asupra dreptului precum la ceilalți autori ai epocii⁸³. Teologul clujean pornește de la aceeași definiție sociologică a Bisericii⁸⁴, dar adaugă scopul soteriologic al ei, pentru ca aceasta să nu fie confundată cu o simplă societate umană. În acest sens, Biserica este o „personalitate distinctă care are conștiința menirii sale pe pământ”, acționând conform scopului ei suprem. Totuși, comunitatea credincioșilor are nevoie de anumite norme pentru reglementarea conviețuirii și pentru determinarea datoriilor și drepturilor, numite *dreptul bisericesc obiectiv*⁸⁵. Cu o bogată experiență juridică, Părintele Vasile Sava face diferența în acest curs între legea de drept bisericesc și legea „normală” sau morală. În acest sens, legile juridice au în vedere acțiunile externe, judecând faptele oamenilor, pe când legea morală are în vedere viața internă, spirituală a omului și intenția acestuia⁸⁶. Pentru încălcarea legilor de drept bisericesc credincioșii se supun pedepselor canonice, iar pentru încălcarea normelor morale se supun propriei conștiințe și lui Dumnezeu. După cum se poate constata, Vasile Sava asimilează legile de drept bisericesc legilor juridice. În ceea ce privește împărțirea dreptului bisericesc, Vasile Sava preia

⁸¹ Arhiva Academiei Teologice din Cluj, Dosar 1947, Programă analitică pe anul școlar 1947/48 în sistemul bienal de la Academia Teologică Ortodoxă Română din Cluj, 10 octombrie 1947.

⁸² Vasile SAVA, *Curs de drept bisericesc: predat studenților din anul IV*, Manuscris dactilografiat, Cluj, 1930; Vasile SAVA, *Compendiu de drept bisericesc*, Manuscris dactilografiat, Kolozsvár-Cluj, 1941. Despre aceste manuale și viziunea canonică a lui Vasile Sava, am discutat în: Răzvan PERȘA, *Natura canoanelor și principiile de interpretare a lor în Dreptul canonic ortodox al secolelor XIX-XX*, Ediția a 2-a, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2021, pp. 63–67.

⁸³ Vasile SAVA, *Compendiu de drept bisericesc*, Manuscris dactilografiat, Kolozsvár-Cluj, 1941.

⁸⁴ „Dacă confesiunea se organizează ea devine biserică. În urma bisericii este comunitatea organizată a acelor, care mărturisesc aceeași credință și urmăresc cu aceleași mijloace mântuirea. Fără organizație nu putem vorbi de biserică. Biserica creștină este societatea organizată a tuturor acelor care cred și mărturisesc învățătura Mântuitorului Iisus Hristos.” Vasile SAVA, *Compendiu de drept bisericesc*, p. 2.

⁸⁵ Vasile Sava definește dreptul bisericesc astfel: „sub știința dreptului bisericesc înțelegem deci expunerea sistematică a normelor de viață bisericească”. Vasile SAVA, *Compendiu de drept bisericesc*, p. 4.

⁸⁶ Vasile SAVA, *Compendiu de drept bisericesc*, p. 4.

aceeași distincție între: dreptul public și dreptul privat⁸⁷, drept general bisericesc și drept particular, drept divin și uman, drept scris și nescris, drept canonic și drept bisericesc⁸⁸, dreptul intern și extern. Metoda de expunere este una istorico-dogmatică și de drept bisericesc comparat.

La capitolul legat de obligativitatea, contradicția și încetarea legilor, Vasile Sava preia integral ideile lui Vasile Pocitan, care la rândul său, le preluase, după cum am văzut, de la Constantin Popovici⁸⁹. Ceea ce se poate constata în partea introductivă a cursului lui Vasile Sava este dependența directă, în ceea ce privește structura și conținutul, de manualul lui Vasile Pocitan, și dependența indirectă de manualul lui I. Berdnikov⁹⁰ și de cercetările lui Constantin Popovici.

Concluzii

Predarea disciplinei Dreptul Canonic la Facultatea de Drept din Cluj și la Academia Teologică din Cluj în perioada interbelică și până la instaurarea comunismului a avut o importanță semnificativă pentru teologi și juriști. Aceasta a contribuit la consolidarea relației dintre stat și Biserică și a facilitat o înțelegere reciprocă între cele două domenii.

Pentru teologi, studiul Dreptului Canonic a oferit o înțelegere mai profundă a normelor și principiilor care guvernează organizarea și funcționarea Bisericii, precum și relația dintre aceasta și autoritățile civile. Acest lucru a permis teologilor să aplice aceste cunoștințe în diverse aspecte ale vieții ecleziastice și să colaboreze eficient cu instituțiile statului.

Pentru juriști, învățarea Dreptului Canonic a facilitat o perspectivă mai completă asupra sistemului juridic în ansamblu și asupra modului în care acesta se intersecta cu dreptul bisericesc. Acest demers a permis juriștilor să abordeze problemele juridice cu o sensibilitate sporită față de aspectele religioase și să colaboreze cu reprezentanții Bisericii în rezolvarea unor cazuri complexe.

⁸⁷ „Dreptul public bisericesc tratează formele de manifestare a puterii bisericești în sensul adevărat al cuvântului, el stabilește datorințele și drepturile bisericii, iar dreptul privat bisericesc cuprinde datorințele și drepturile credincioșilor în biserică”. Vasile SAVA, *Compendiu de drept bisericesc*, p. 4.

⁸⁸ Autorul preia aceeași distincție regăsită și la ceilalți canonisti. Dreptul canonic se referă la normele cuprinse în canoane, pe când dreptul bisericesc este constituit și din legislația bisericească și de stat. Vasile SAVA, *Compendiu de drept bisericesc*, p. 5.

⁸⁹ Constantin POPOVICI, „Fontânele și Codicii dreptului bisericescu ortodoxu”, *Candela. Jurnalul bisericescu-literar*, nr. 2 (februarie 1886), p. 68; Vasile POCITAN, *Compendiu de drept bisericesc al bisericii ortodoxe, comparativ cu bisericile Latină, Protestantă etc. și cu referințe speciale la legile și regulamentele bisericii ortodoxe autocefale Române*, Tipografia Adolf I. Feldmann, București, 1898, p. 22; Vasile SAVA, *Compendiu de drept bisericesc*, pp. 14-15.

⁹⁰ I. S. BERDNIKOV, *Curs de Drept bisericesc*, trad. Silvestru Bălănescu, Episcopul Hușilor, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1892.

În plus, studiul Dreptului Canonic în cadrul instituțiilor academice precum Facultatea de Drept din Cluj și Academia Teologică din Cluj a contribuit la formarea unei generații de teologi și juriști care aveau să joace un rol important în societatea românească interbelică și înainte de instaurarea comunismului. Acest fenomen a avut un impact pozitiv asupra dezvoltării și modernizării sistemelor juridice și bisericești din România.